

СУДОВИЙ РОЗГЛЯД СПРАВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НОТАРІАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ (ЧАСТИНА ДРУГА)

Позовні вимоги до нотаріуса як до відповідача можуть бути пред'явлені у випадку необхідності відшкодування шкоди, спричиненої його незаконними діями або недбалістю (ст. 27 Закону України «Про нотаріат»), а також у разі оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні (ст. 50 Закону України «Про нотаріат»).

Серед особливостей розгляду справ, які випливають з пред'явлених до нотаріусів позовів про відшкодування шкоди, заподіяної їх діями, слід вказати на таке.

Згідно зі ст. 21 Закону України «Про нотаріат» шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України. Це означає, що такий позов має бути звернений до нотаріальної контори або нотаріального архіву, де працює нотаріус, і які є юридичними особами (ст. 1172 ЦК). Останні, у свою чергу, можуть звернутися до нотаріуса, з вини якого була відшкодована шкода і виплачені певні грошові суми (ст. 1191 ЦК, ст. 130 КЗпП). Це зумовлює можливість залучення або допуску нотаріуса до участі у справі в якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору. Отже, в таких випадках можливий наступний суб'єктний склад: позивач — заінтересована особа, яка вважає, що внаслідок незаконних або недбалих дій нотаріуса їй спричинено шкоду; відповідач — державна нотаріальна контора чи державний нотаріальний архів; третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, — державний нотаріус, незаконними або недбалими діями якого спричинено шкоду позивачу (на думку останнього).

Відповідно до вимог ст. 27 Закону України «Про нотаріат» шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій чи недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується у повному розмірі. Це означає, що суб'єктний склад у таких справах буде наступним: позивач — заінтересована особа, якій завдано шкоди, та відповідач — приватний нотаріус, незаконними чи недбалими діями якого, на думку позивача, йому спричинено шкоду.

У літературі висловлювалися інші точки зору щодо визначення суб'єктного складу таких справ. Наприклад, С.С. Бичкова вважає, що відповідачем у таких справах нотаріус має бути тільки у випадках, коли ним не укладено договору страхування цивільно-правової відповідальності (що за правилами нотаріального законодавства є неможливим — нотаріус зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір страхування цивільно-правової відповідальності (ст. 28 Закону України «Про нотаріат»)), або немає підстав для відшкодування шкоди страховиком, або коли розмір завданої шкоди перевищує розмір страхової суми. За відсутності таких умов відповідачем має бути страховик, а нотаріус — третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору [1, с. 29].

Вважаємо, що така точка зору є спірною, оскільки обставини, зазначені автором, можуть бути враховані при постановленні рішення тільки за умови їх доведення у судовому процесі, а відповідач визначається позивачем значно раніше.

Крім того, зазначена позиція суперечить положенням чинного законодавства. Відповідно до ст. 1166 ЦК майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Отже, суб'єктом цивільно-правової відповідальності є саме нотаріус, а не страховик. Стаття 27 Закону України «Про нотаріат» визначає підстави відповідальності (та умови звільнення від неї) саме нотаріуса, а не страховика. Інша справа, що відшкодування буде в першу чергу здійснюватися за рахунок страхової суми, але ж для того страхувальник має заявити страховику про настання страхового випадку, а це стане можливим тільки після постановлення відповідного рішення.

Підставою для задоволення позову про відшкодування шкоди є обставини, пов'язані з поведінкою нотаріуса, а не страховика, і, постановляючи рішення у справі, суд неминуче вирішить питання про обов'язки нотаріуса, а це буде неможливим, якщо нотаріус буде третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, а не відповідачем.

Далі особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини (ч. 2 ст. 1166 ЦК). До того ж ч. 2 ст. 27 Закону України «Про нотаріат»

Захист прав нотаріуса

закріплює спеціальні підстави звільнення нотаріуса (а не страховика) від відповідальності. Як можна покласти обов'язок доказування таких фактів на страховика?

Відповідно до ст. 1194 ЦК особа, яка застрахувала свою цивільну відповідальність, у разі недостатності страхової виплати (страхового відшкодування) для повного відшкодування завданої нею шкоди зобов'язана сплатити потерпілому різницю між фактичним розміром шкоди і страховою виплатою (страховим відшкодуванням). А згідно з ч. 5 ст. 28 Закону України «Про нотаріат» розмір відшкодування заподіяної шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку. Якщо відповідачем у справі буде страховик, а розмір відшкодування буде визначений в судовому порядку і перевищить розмір страхової суми, то має виникнути новий судовий процес, адже у цьому нотаріус є третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог, і рішення у справі не може містити висновків про його права та обов'язки?

Також відповідно до ст. 979 ЦК за договором страхування одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору. У договорі страхування цивільно-правової відповідальності нотаріуса просто неможливо наперед визначити особу, якій в подальшому буде спричинено шкоду, отже, страхова виплата має бути виплачена страхувальнику (тобто нотаріусу), а не позивачу.

Крім зазначеного, позивач може заявити вимогу про відшкодування шкоди в натурі.

Наприклад, у судовій справі за позовом ОСОБА_3 до приватного нотаріуса Донецького міського нотаріального округу ОСОБА_4 позивач просив суд зобов'язати нотаріуса ОСОБА_4 відшкодувати в натурі матеріальний збиток шляхом придбання на його ім'я автомобіля SUBARU OUTBACK з пробігом не більше ніж 61248 км та не пізніше 2009 року випуску та стягнути з нотаріуса ОСОБА_4 моральну шкоду в розмірі 200000 грн.¹ Як таку вимогу можна зобов'язати задовольнити страхувальника?

Таким чином, відповідачем у справах про відшкодування шкоди, заподіяної приватним нотаріусом, має бути сам нотаріус.

Необхідною підставою для притягнення нотаріуса до відповідальності у таких справах є незаконні чи недбалі дії (чи бездіяльність) нотаріуса, наявність самої шкоди (майнової чи моральної), причинний зв'язок між неправомірною поведінкою нотаріуса та заподіяною шкодою, а також вина нотаріуса. При цьому відповідно до ч. 2 ст. 27 Закону України «Про нотаріат» нотаріус не несе відповідальності у разі, якщо особа, яка звернулася до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії: подала неправдиву інформацію щодо будь-якого питання, пов'язаного із вчиненням нотаріальної дії; подала недійсні та (або) підроблені документи; не заявила про відсутність чи наявність осіб, прав чи інтересів яких може стосуватися нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулася особа.

Незаконними, як уже зазначалося, дії нотаріуса може визнати тільки суд. Тому рішення про задоволення позову у справах щодо відшкодування шкоди може бути постановлене лише за умови попереднього (в іншому судовому процесі) розгляду судом питання про недійсність нотаріального акта через незаконність дій нотаріуса, незаконність вчиненої нотаріальної дії або відмови у її вчиненні.

Так, 24 вересня 2014 р. Франківський районний суд м. Львова розглянув цивільну справу за позовом Особа 1 до приватного нотаріуса Львівського міського нотаріального округу Особа 2 про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Позовні вимоги обґрунтовувалися тим, що 14 липня 2008 р. між позивачем та ЗАТ «Перший Український Міжнародний Банк» було укладено кредитний договір, за умовами якого банк надав кредит Особі 1 на придбання транспортного засобу. Після 2009 р. у позивача з об'єктивних причин виникла прострочена заборгованість. У квітні 2011 р. він отримав постанову державного виконавця відділу державної виконавчої служби Красилівського РУЮ про відкриття виконавчого провадження, з якої дізнався, що приватним нотаріусом вчинено виконавчий напис про звернення стягнення на автомобіль в рахунок погашення заборгованості перед банком. 29 липня 2011 р. виконавчою службою було вилучено автомобіль для подальшої реалізації. У грудні 2012 р. автомобіль було реалізовано. 6 листопада 2013 р. набрало законної сили рішення Красилівського районного суду Хмельницької області про визнання виконавчого напису про звернення стягнення на автомобіль таким, що не

¹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31907396>

Захист прав нотаріуса

підлягає виконанню. У зв'язку із вищенаведеним позивач стверджував, що йому було завдано моральних страждань, він був позбавлений можливості вести звичайний спосіб життя, користуватись належним йому майном та був змушений витратити свій час та гроші на отримання юридичних консультацій та брати участь у судових засіданнях, тому просив суд стягнути на його користь з відповідача 20000 грн. моральної шкоди.

Розглянувши справу, суд відмовив у задоволенні позову, серед іншого посилаючись на таке. Позивачем не надано жодних доказів на підтвердження того, що саме діями приватного нотаріуса Особа 2 йому завдано моральної шкоди. Як вбачається з рішення Красилівського районного суду Хмельницької області від 10 липня 2013 р., Особа 1 звернувся з позовом до приватного нотаріуса Особа 2, ПАТ «Перший Український Міжнародний Банк», відділу державної виконавчої служби Красилівського районного управління юстиції про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, та визнання незаконними дій. Зазначеним рішенням позовні вимоги Особа 1 задоволено частково: виконавчий напис визнано таким, що не підлягає виконанню, а у задоволенні вимог в частині визнання неправомірними дій відмовлено².

Таким чином, підставою для відмови у задоволенні позову до нотаріуса про відшкодування шкоди став факт відсутності відповідного судового рішення, яким дії нотаріуса були б визнанні незаконними.

Безумовно, вимоги про визнання дій нотаріуса незаконними та відшкодування шкоди можуть бути поєднані в одному судовому процесі, але й за таких умов можливість задоволення вимоги про відшкодування шкоди буде зумовлюватися задоволенням вимоги про визнання дій нотаріуса незаконними. При цьому обидві ці вимоги мають бути заявлені у порядку, передбаченому цивільним процесуальним законодавством, тобто одночасно, а не після початку судового розгляду. Однак, як свідчить судова практика, суди подекуди ігнорують правила ст. 31 ЦПК, а нотаріуси як відповідачі у таких справах через необізнаність нехтують можливостями судового захисту, не посилаючись на зазначені обставини у запереченнях проти позову.

Йдеться про ситуації, прикладом яких може бути цивільна справа, розглянута 6 червня 2014 р. Бухівським районним судом Київської області за позовом Особа 1 до приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу Особа 2 про визнання дій нотаріуса неправомірними та відшкодування шкоди.

Позивач звернулася до суду з позовною заявою про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок неправомірних дій нотаріуса, в якій зазначила, що 8 червня 2011 р. нотаріусом було посвідчено договір купівлі-продажу квартири, згідно з яким позивач придбала квартиру, однак надалі право власності позивача на цю квартиру не було зареєстроване через порушення законодавства при його посвідченні, тому позивач просив стягнути з відповідача матеріальну шкоду в розмірі 160 000 грн., моральну шкоду в розмірі 110 000 грн.

Під час судового розгляду позовні вимоги було збільшено, доповнено вимогою про визнання неправомірними дій відповідача під час посвідчення договору купівлі-продажу.

В судовому засіданні представник позивача Особа 4 позов з урахуванням заяви про збільшення позовних вимог підтримала повністю, посилаючись на неправомірність дій нотаріуса при посвідченні договору, що полягала у неприйнятті до уваги примітки у витязі з реєстру БТІ та технічному паспорті, внаслідок чого листом БТІ було відмовлено у реєстрації права власності. Матеріальна шкода за позовом складається з витрат, понесених позивачем на придбання квартири та оплату пов'язаних із цим витрат, моральну шкоду позивач оцінив у 110 тис. грн.

Дослідивши матеріали справи, суд дійшов висновку, що позовні вимоги не підлягають задоволенню з таких підстав.

8 червня 2011 р. приватним нотаріусом Особа 2 було посвідчено договір купівлі-продажу квартири. При цьому належність продавцеві права власності підтверджена рішенням Голосіївського районного суду м. Києва, зареєстрованого БТІ, що підтверджується договором, витягом з реєстру прав власності на нерухоме майно, технічним паспортом, рішенням суду, державним актом на право власності на земельну ділянку. У матеріалах справи відсутні докази встановлення органами досудового розслідування у діях нотаріуса будь-яких порушень чинного законодавства.

² <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40743585>

Захист прав нотаріуса

Сторонами визнається, матеріалами справи підтверджується, що підстав для відмови у вчиненні нотаріальної дії в цьому випадку не було, продавець мав зареєстроване державою право власності на квартиру, а отже, і достатній обсяг прав по її відчуженню, обмежень чи обтяжень стосовно квартири не існувало, позивач була повністю обізнана з особливостями технічного стану та правового статусу об'єкта купівлі-продажу, що вплинуло в тому числі і на зниження вартості майна (зі слів учасників процесу), позивач погодилась на придбання майна із відомими їй особливостями, до цього часу не ініціювала питання про розірвання або визнання недійсним договору, до виникнення цього спору не оспорювала дії нотаріуса у встановленому законом порядку і строки. За таких обставин доводи про те, що неправомірність дій приватного нотаріуса виявилася у тому, що ним було посвідчено договір купівлі-продажу на підставі документа, який не відповідає вимогам чинного законодавства, є безпідставними.

В обґрунтування позову позивач посилається на спричинення шкоди внаслідок неправомірних дій нотаріуса, однак судом встановлено, що посвідчений ним договір у судовому порядку не оспорювався та є чинним, укладений за вільним волевиявленням сторін договору, у договорі Особа 1 своїм особистим підписом та її представник у судовому засіданні підтвердили, що посвідчений нотаріусом договір відповідає інтересам позивача, жодних претензій до іншої сторони договору – продавця, Особа 1 не має. В матеріалах справи відсутні докази вчинення відповідачем неправомірних дій, якими заподіяно шкоду позивачеві, не доведено наявність моральної шкоди, не конкретизовано, в чому саме вона полягала, не обґрунтовано її розмір в грошовому виразі³.

Як бачимо, у цій справі позивач скористався правом на збільшення позовних вимог (і суд йому це дозволив). При цьому фактично ним була вчинена зовсім інша дія — пред'явлено ще одну позовну вимогу, і судом вони були об'єднані в одне провадження. Збільшення розміру позовних вимог — це зміна їх кількісної характеристики, тому цю процесуальну дію не можна ототожнювати зі зміною предмета позову або, тим більше, з пред'явленням додаткової позовної вимоги. Поведінка позивача, безумовно, зумовлена розумінням того факту, що заявляти вимогу до нотаріуса про відшкодування шкоди без доведення факту порушення ним закону неможливо. Поряд із цим для пред'явлення позову існують процедурні правила, передбачені ЦПК, і відповідно до них позов не може бути пред'явлений безпосередньо у судовому засіданні, як свідчить це судові рішення. Саме на зазначені обставини мав посилатися нотаріус — відповідач у цій справі, формулюючи заперечення проти позову.

Крім того, правила цивільного законодавства та ст. 27 Закону України «Про нотаріат» передбачають необхідність встановлення усіх складових елементів цивільного правопорушення без виключення, і у разі відсутності будь-якого з них, цивільно-правова відповідальність нотаріуса наступати не може.

Наприклад, 5 липня 2013 р. Світловодським міськрайонним судом Кіровоградської області було відмовлено у задоволенні цивільного позову Особи 1 до приватного нотаріуса Світловодського міського нотаріального округу Особа 2, НАСК «Оранта» про відшкодування шкоди (третя особа — Особа 3) за таких обставин.

Позивач обґрунтовував свій позов тим, що 8 вересня 2010 р. між позивачем та Особа 3, яка діяла від імені Особа 5 на підставі довіреності від 28 серпня 2010 року, посвідченої приватним нотаріусом Світловодського міського нотаріального округу Особа 2, було укладено договір купівлі-продажу квартири. Рішенням Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області від 16 лютого 2012 р. вищезазначені довіреність та договір купівлі-продажу були визнані недійсними у зв'язку з відсутністю волевиявлення власника квартири на її відчуження, оскільки було встановлено, що Особа 5 довіреність на ім'я Особа 3 на право розпорядження належною їй квартирою не видавала, а підпис у довіреності виконаний іншою особою. Представник позивача вважав, що приватний нотаріус Особа 2, посвідчуючи підпис довірителя як підпис Особа 5, допустив незаконну недбалість та не виконав вимог ст. 43 Закону «Про нотаріат», а саме належним чином не встановив особу громадянки, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії. Зазначені обставини призвели до спричинення Особа 1 майнової шкоди на загальну суму 115 985 грн., яка полягає у вартості квартири, коштів на проведення її ремонту та утримання, а також витрат на оформлення правочину купівлі-продажу.

Судом під час розгляду справи було встановлено, що 10 вересня 2010 року було знайдено обуглений труп Особа 5, за фактом умисного протиправного заподіяння смерті Особа 5 було

3 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39287841>

Захист прав нотаріуса

порушено кримінальну справу відносно Особа 9 за ознаками злочину, передбаченого п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України. Також суд встановив, що Особа 5 не видавала Особі 3 довіреності на право продажу квартири, так як підпис від імені Особа 5 та рукописний запис «Особа 5» у довіреності від імені Особа 5 від 28 серпня 2010 року були виконані іншою особою з наслідуванням підпису Особа 5. Після визнання договору купівлі-продажу недійсним квартира вибула з власності покупця Особа 1, яка понесла збитки у вигляді вартості квартири, витрат на її утримання.

За фактом підробки документа при продажу квартири було порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 358 КК України, досудове розслідування у якій зупинено до встановлення винних осіб. У порушенні кримінальної справи відносно Особа 2 за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 358 КК України, постановою слідчого СВ Світловодського МВ УМВС України в Кіровоградській області від 26.12.2010 було відмовлено на підставі п. 2 ст. 6 КПК України у зв'язку з відсутністю в його діях складу суб'єктивної сторони цього злочину, так як в ході розслідування було встановлено, що приватним нотаріусом Особа 2 були вчинені всі необхідні дії відповідно до чинного законодавства, що регламентує нотаріальну діяльність, щодо встановлення особи під час нотаріального посвідчення довіреності. Нотаріус не знав та в силу того, що був введений в оману, не міг знати про те, що перед ним знаходиться не Особа 5, а інша особа. Так, з цієї постанови вбачається, що невстановлена досудовим слідством особа, використовуючи свою зовнішню схожість з Особа 5, а також збільшивши цю схожість за допомогою накладення гриму, видаючи себе за громадянку Особа 5 та пред'явивши при цьому паспорт на її ім'я, попросила приватного нотаріуса Особа 2 скласти та посвідчити довіреність, якою уповноважити Особа 3 на продаж квартири. При цьому сама Особа 3 підтвердила наміри невстановленої особи, тим самим вчинила дії, спрямовані на переконання нотаріуса у тому, що перед ним знаходиться саме Особа 5.

На підставі зазначеного, суд виснував, що нотаріус Особа 2 повною мірою виконав свої обов'язки, передбачені частинами 2, 3 ст. 43 Закону «Про нотаріат», п. 13 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, підстав для відмови у вчиненні нотаріальної дії у нього не було, як не вбачається і підстав покладення на нього відповідальності за майнову шкоду, якої зазнала Особа 1, у зв'язку з відсутністю обов'язкових складових для такої відповідальності, а саме: неправомірності його дій та вини у заподіянні шкоди. Суд також взяв до уваги положення ч. 2 ст. 27 Закону «Про нотаріат» і вважав за необхідне наголосити, що відповідно до положень частин 1, 2 ст. 216 ЦК Особа 1 має право на пред'явлення вимог щодо застосування реституції недійсного правочину, яка полягає у поверненні кожній зі сторін недійсного договору усього одержаного за таким правочином, а також відшкодування збитків винною стороною і тому позивачеві слід визначитися з обранням вірного способу захисту своїх прав⁴.

Підставою для відмови у задоволенні позову у даному разі став факт відсутності вини нотаріуса та наявність обставин, що відповідно до правил ст. 27 Закону України «Про нотаріат» звільняють нотаріуса від відповідальності.

У інших судових справах підставами для відмови у задоволенні позову про відшкодування матеріальної шкоди до нотаріуса були також факт відсутності такої шкоди⁵, відсутність протиправності у поведінці нотаріуса⁶.

До нотаріуса можуть бути пред'явлені вимоги і про відшкодування моральної шкоди. Стаття 1167 ЦК передбачає, що моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини, крім випадків, встановлених ч. 2 цієї статті. Під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб.

Відповідно до п. 5 постанови пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» обов'язковому

4 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32880720>

5 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34580205>

6 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29423994>

Захист прав нотаріуса

з'ясуванню при вирішенні спору про відшкодування моральної (немайнової) шкоди підлягають: наявність такої шкоди, протиправність діяння її заподіювача, наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправним діянням заподіювача та вини останнього в її заподіянні. Суд, зокрема, повинен з'ясувати, чим підтверджується факт заподіяння позивачеві моральних чи фізичних страждань або втрат немайнового характеру, за яких обставин чи якими діями (бездіяльністю) вони заподіяні, в якій грошовій сумі чи в якій матеріальній формі позивач оцінює заподіяну йому шкоду, та з чого він при цьому виходить, а також інші обставини, що мають значення для вирішення спору.

Вимога про відшкодування моральної шкоди може бути задоволена судом навіть у разі відмови у задоволенні вимоги про відшкодування матеріальної шкоди.

Так, 11 червня 2013 року Київський районний суд м. Донецька розглянув справу за позовом Особа 3 до приватного нотаріуса Особа 4 про зобов'язання відшкодувати в натурі матеріальний збиток, стягнення матеріальної та моральної шкоди. Позивач зазначав, що 22 січня 2008 року між ОСОБА_3 та АТ «Укрсоцбанк» було укладено договір кредиту № 153/11-03. Відповідно до умов договору кредиту ПАТ «Укрсоцбанк» надав йому кредит для придбання автомобіля SUBARU OUTBACK. Приватним нотаріусом Донецького міського нотаріального округу ОСОБА_4 за реєстровим номером 179, 22 січня 2008 року, було посвідчено договір застави майна № 1, згідно з п. 1.3.1 договору кредиту, у якості забезпечення зобов'язань було надано вищевказаний автомобіль. 9 січня 2009 року нотаріусом ОСОБА_4, на вимогу ПАТ «Укрсоцбанк» було вчинено виконавчий напис за реєстровим номером № 74. В результаті виконання виконавчого напису автомобіль було продано з прилюдних торгів та відкрито виконавче провадження згідно з постановою відділу Державної виконавчої служби Шахтарського міськрайонного управління юстиції ВП № 19280768 від 18.05.2010 про стягнення з боржника ОСОБА_3 виконавчого збору в розмірі 100001,34 грн. Рішенням Ворошиловського районного суду м. Донецька від 29.03.2011 визнано виконавчий напис № 74, виданий 09.01.2009 нотаріусом Донецького міського нотаріального округу ОСОБА_4, таким, що не підлягав виконанню, та повернуто ОСОБА_3 стягнуті за виконавчим написом нотаріуса кошти шляхом стягнення з ПАТ «Укрсоцбанк» на користь ОСОБА_3 коштів у розмірі 100013,41 грн.

Позивач просив суд зобов'язати нотаріуса ОСОБА_4 відшкодувати в натурі матеріальний збиток шляхом придбання на його ім'я автомобіля SUBARU OUTBACK з пробігом не більше ніж 061248 км та не пізніше 2009 року випуску та стягнути з нотаріуса ОСОБА_4 моральну шкоду в розмірі 200000 грн.

Розглянувши матеріали справи суд вирішив відмовити у задоволенні позову в частині відшкодування матеріальної шкоди, оскільки рішенням Ворошиловського районного суду м. Донецька від 29.03.2011 р. вже зобов'язано повернути позивачу стягнуті за виконавчим написом нотаріуса кошти шляхом стягнення з ПАТ «Укрсоцбанк» на користь ОСОБА_3 коштів у розмірі 100013,41 грн., і рішення набрало законної сили. Але, зважаючи на те, що наведені позивачем та проаналізовані судом докази свідчать про те, що у зв'язку з неправомірністю дій нотаріуса він, безумовно, зазнав моральних страждань, суд стягнув з відповідача 1 000 грн. як відшкодування моральної шкоди⁷.

Спори за участю нотаріусів в якості сторони (позивача чи відповідача) завжди мають розглядатися судами цивільної юрисдикції. Визначальним критерієм розмежування компетенції цивільних та господарських судів при цьому є законодавчо закріплена характеристика нотаріальної діяльності як такої, що не є підприємницькою та не спрямована на отримання прибутку.

Зазначене стосується і останньої категорії справ — щодо оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні за відсутності спору про право. Слід зазначити, що наразі визначення процесуального порядку їх розгляду є проблематичним внаслідок певної законодавчої невизначеності цього питання.

Так, згідно зі ст. 50 Закону України «Про нотаріат» нотаріальна дія або відмова у її вчиненні, нотаріальний акт оскаржуються до суду. Право на оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, нотаріального акта має особа, прав та інтересів якої стосуються такі дії чи акти.

До введення в дію чинного ЦПК (1 вересня 2005 року) такі скарги розглядалися в межах окремого провадження як самостійна категорія справ, наразі такої можливості вже не

⁷ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31907396>

Захист прав нотаріуса

передбачається: з окремого провадження вилучена така категорія справ, як оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні. Отже, слід звертатися з відповідним позовом до нотаріуса.

У зв'язку з цим свого часу виникла проблема розмежування юрисдикції цивільних та адміністративних судів з розгляду зазначених позовів. На жаль, і досі судова практика щодо зазначеного питання є надто суперечливою: справи за позовами до нотаріусів про оскарження незаконності їх дій або відмови у їх вчиненні розглядаються і за правилами класичного позовного провадження у цивільному судочинстві, і за правилами Кодексу адміністративного судочинства України, далі — КАС (що, безумовно, не можна визнати правильним). Адміністративні суди подекуди не відмовляють у відкритті адміністративних справ за позовами до нотаріусів на підставі п. 1 ч. 1 ст. 109 КАС (заяву не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства). Попри те, що зазначені спори, по-перше, впливають з цивільно-правових відносин, а, по-друге, нотаріуси не здійснюють владних управлінських функцій, судова практика налічує безліч ухвал адміністративних судів про відкриття адміністративних справ за позовами до нотаріусів, які фіксують протилежне.

Наприклад, ухвалою Дніпропетровського окружного адміністративного суду 26 вересня 2014 р. відкрито провадження у справі за адміністративним позовом позивачів Особа 1, фізичної особи — підприємця Особа 2 до приватного нотаріуса Дніпропетровського міського нотаріального округу Особа 4 про визнання незаконною постанови та зобов'язання вчинити певні дії⁸; ухвалою Ковельського міськрайонного суду 28 березня 2014 р. — за адміністративним позовом особа 1 до Ковельської державної нотаріальної контори Волинської області, приватного нотаріуса Ковельського міського нотаріального округу Особа 2 про визнання незаконними дії та бездіяльності нотаріуса щодо видачі свідоцтва про право на спадщину⁹; ухвалою Волинського окружного адміністративного суду 8 вересня 2014 р. — за адміністративним позовом Особа 1 до приватного нотаріуса Луцького міського нотаріального округу Особа 2 про визнання дії незаконними та зобов'язання вчинити дії щодо зняття заборони на відчуження нерухомого майна¹⁰ тощо. Прикладом вирішення справи по суті може слугувати постанова Літинського районного суду Вінницької області від 06.09.2013 у справі (яка навіть у вступній частині цієї постанови названа цивільною!) за позовом Особа 1 до Літинської державної нотаріальної контори про визнання незаконною відмови державного нотаріуса у видачі свідоцтва про право на спадщину, якою у задоволенні позову було відмовлено¹¹.

Поряд з цим у інших випадках подібні справи розглядалися судами за правилами цивільного судочинства.

Наприклад, 30 липня 2013 р. Дебальцевський міський суд розглянув справу за позовом Особа 1 до державного нотаріуса Дебальцевської державної нотаріальної контори Донецької області про визнання дії незаконними та зобов'язання вчинити певні дії щодо посвідчення договору дарування нерухомого майна і відмовив у задоволенні цього позову¹². 25 червня 2013 р. також було відмовлено у задоволенні цивільного позову Особи 1 до приватного нотаріуса Попільнянського районного нотаріального округу Житомирської області Особа 2 про визнання незаконною та скасування постанови про відмову у видачі свідоцтва про право на спадщину в результаті розгляду цивільної справи Попільнянським районним судом Житомирської області¹³.

Як бачимо, однастайності у судовій практиці немає.

Дискутується це питання і у спеціальній літературі. Наприклад, О.П. Коляда вважає, що оскаржувати рішення (постанови), дії чи бездіяльність нотаріуса можливо в порядку

8 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40666309>

9 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38126747>

10 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40372853>

11 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37008011>

12 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32843774>

13 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32208846>

Захист прав нотаріуса

адміністративного судочинства, спираючись на те, що нотаріус є суб'єктом публічних правовідносин [2, С. 92].

Правильне вирішення питання судової юрисдикції справ про незаконність дій або бездіяльності нотаріуса можливе на підставах застосування загальних критеріїв розмежування цивільної та адміністративної судової юрисдикції, а також уточнення правової природи нотаріальної діяльності та складу повноважень нотаріуса.

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 17 КАС компетенція адміністративних судів поширюється на спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності. Законодавче тлумачення поняття «суб'єкт владних повноважень» надано у п. 7 ч. 1 ст. 3 КАС, де зазначено: суб'єкт владних повноважень — орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

У п. 3 постанови пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 № 8 «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів» також зазначено, що, вирішуючи питання про віднесення норми до публічного права, а спору — до публічно-правового, суди повинні враховувати загальнотеоретичні та законодавчі критерії. Зокрема, за змістом п. 1 ч. 1 ст. 3 КАС у публічно-правовому спорі, як правило, хоча б однією стороною є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень. Суди повинні звертати увагу на те, що спір набуває ознак публічно-правового за умов не лише наявності серед суб'єктів спору публічного органу чи посадової особи, а й здійснення ним (ними) у цих відносинах владних управлінських функцій¹⁴.

Чи можна розглядати діяльність нотаріуса як таку, в межах якої здійснюються владні управлінські функції? Цілком очевидно, що інститут нотаріату не повинен розглядатися як орган виконавчої влади. В діях нотаріуса немає ані адміністративного примусу, ані управлінських повноважень, хоча він і має бути визнаний посадовою особою [3, с. 22–26], а нотаріальну діяльність слід характеризувати як публічно-правову, оскільки вона здійснюється від імені держави [4, с. 137–143]. Між нотаріальною та адміністративною діяльністю існує суттєва різниця за юридичним характером, колом суб'єктів та структурою їх правовідносин, цілями, результатами та методами регулювання.

Адміністративні органи як складова частина механізму виконавчої влади покликані здійснювати особливий вид державної діяльності — виконавчо-розпорядчу, специфіка якої полягає в організації практичного виконання вимог законів і інших нормативних актів. Очевидно, що юрисдикційні органи, і, зокрема, нотаріат, подібних задач не виконують, оскільки є не виконавчо-розпорядчими, а правоохоронними органами і здійснюють діяльність по забезпеченню охорони та захисту прав.

Якщо метою виконавчо-розпорядчої діяльності є реалізація функції державного управління, тобто визначення чи встановлення статусу суб'єктів права, то метою діяльності нотаріату, як уже відзначалося, — захист і охорона існуючих суб'єктивних прав і інтересів. У першому випадку результатом адміністративної діяльності виступає управлінське рішення, яким один суб'єкт (керуючий) приписує певну поведінку іншому суб'єкту (керованому), а результатом нотаріальної діяльності є нотаріальний акт як різновид правозастосовчого юрисдикційного акта, що офіційно підтверджує вже об'єктивно існуючі факти, права та обов'язки, які суб'єкти покладають на себе за своїм бажанням. Крім того, суттєва різниця у співвідношенні імперативних та диспозитивних норм у матеріальному (адміністративному та цивільному) праві зумовлює різні методи регулювання правовідносин, що становлять зміст адміністративного та нотаріального процесів. Відповідно метод регулювання адміністративних правовідносин є імперативним, а нотаріальних — диспозитивно-дозвільним.

Слід зазначити також, що потреба у нотаріаті виникла не в результаті існування особливого об'єкта управління, а у зв'язку з необхідністю забезпечення стабільності та безконфліктності цивільного обігу, з метою утворення системи стійких правових гарантій охорони та захисту цивільних (в широкому розумінні) прав шляхом вчинення нотаріальних дій. Структура органів нотаріату утворена таким чином, що вони не пов'язані між собою в організаційному відношенні

¹⁴ <http://www.vasu.gov.ua/>

Захист прав нотаріуса

і при вчиненні нотаріальних дій. Будь-який нотаріальний орган вчинює нотаріальні дії самостійно в межах властивої для нього компетенції. Нотаріальні дії вчинюються в процесуальному порядку, встановленому законом, і забезпечують дотримання вимог правових норм, що регулюють цивільні матеріальні правовідносини.

Зазначена особливість нотаріальної діяльності також свідчить про відсутність серед повноважень нотаріусів тих, що є характерними для виконавчо-розпорядчої діяльності, і унеможливує визначення існуючих у нотаріусів повноважень як управлінських.

Що ж до владності у нотаріальних правовідносинах, то вона проявляється лише в офіційній силі нотаріальних актів та повноваженнях нотаріуса щодо забезпечення дотримання вимог законності при вчиненні нотаріальних дій (контрольна функція нотаріату). Правовідносини, що виникають між нотаріусами та іншими суб'єктами нотаріальної дії, є процесуальними за своєю сутністю і не можуть характеризуватися як владовідносини у традиційному розумінні. Нотаріус повинен таким же чином, як і інші учасники нотаріальної справи, підкорюватися вимогам нотаріальної процесуальної форми і обов'язково дотримуватися процедурно-процесуального порядку (загальних та спеціальних правил) вчинення нотаріальних дій.

Викладене вище рівною мірою стосується діяльності і державних, і приватних нотаріусів, оскільки розподіл нотаріусів зумовлений виключно тільки різними організаційними засадами нотаріальної практики (а не діяльності) та особливостями її фінансового забезпечення. Сутність нотаріальної діяльності залежно від суб'єктного складу (приватний чи державний нотаріат) не змінюється, вона є правозастосовчою, юрисдикційною діяльністю щодо розгляду безспірних справ, пов'язаних із цивільними правовідносинами.

У зв'язку із законодавчим розширенням нотаріальних функцій та покладенням на нотаріусів функцій державних реєстраторів прав на нерухоме майно, слід зазначити, що спори з нотаріусами щодо відмови у реєстрації також мають розглядатися за правилами цивільного судочинства, оскільки при цьому предмет судової діяльності складає спір про право власності, а реєстрація прав, їх обтяжень згідно з ч. 9 ст. 15 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» проводиться одночасно із вчиненням нотаріальної дії. Саме тому не можна визнати правильним розгляд таких справ за правилами адміністративного судочинства попри те, що складається така стала судова практика.

Наприклад, 8 жовтня 2014 р. Дніпропетровський окружний адміністративний суд задовольнив адміністративний позов позивачів Особа 6, фізичної особи — підприємця Особа 4 до приватного нотаріуса Дніпропетровського міського нотаріального округу Особа 5 про визнання незаконною постанови та зобов'язання вчинити дії і визнав незаконною постанову приватного нотаріуса про відмову у реєстрації права власності та посвідченні договору купівлі-продажу від 23 вересня 2014 р.¹⁵

Таким чином, оскільки ст. 50 Закону України «Про нотаріат» передбачає можливість оскарження неправильно вчиненої нотаріальної дії або відмови у вчиненні нотаріальної дії до суду, а розглядати такі скарги неможливо ані в порядку адміністративного судочинства, ані в порядку окремого провадження, слід визнати, що такі справи мають розглядатися за загальними правилами, тобто в порядку позовного провадження цивільного судочинства. Саме такою є й позиція Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, викладена у п. 4 Узагальнення судової практики розгляду справ про оскарження нотаріальних дій або відмову в їх вчиненні від 07.02.2014.

З наведених підстав слід визнати абсолютно правильною практику тих судів, які відмовляють у відкритті провадження в адміністративних справах у випадку подання позову до нотаріуса на підставі п. 1 ч. 1 ст. 109 КАС.

Наприклад, 18 грудня 2013 р. Новозаводський районний суд м. Чернігова відмовив у відкритті провадження в адміністративній справі за позовом особа 2 до Другої Чернігівської державної нотаріальної контори про визнання права на пільги, дії незаконними, зобов'язання вчинити певні дії, посилаючись на те, що нотаріуси при вчиненні нотаріальних дій не здійснюють владних управлінських функцій і у розумінні КАС України не належать до таких суб'єктів владних управлінських повноважень, рішення, дії чи бездіяльність яких можуть бути оскаржені до

¹⁵ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41047340>

Захист прав нотаріуса

адміністративних судів¹⁶. 8 жовтня 2014 р. Дніпропетровський окружний адміністративний суд, дослідивши матеріали адміністративного позову Особа 1 до Третьої Дніпропетровської державної нотаріальної контори про визнання дій державних нотаріусів протиправними та зобов'язання їх вчинити певні дії, відмовив у відкритті провадження по даній адміністративній справі, роз'яснивши позивачу, що розгляд позовної заяви про визнання дій державного нотаріуса щодо відмови у видачі свідоцтва про право власності на спадщину належить до цивільної юрисдикції та має здійснюватися в порядку, передбаченому чинним ЦПК України¹⁷. 28 січня 2013 р. Київський районний суд м. Одеси, керуючись ст. 109 КАС України, відмовив у відкритті провадження в адміністративній справі за позовом Особа 1 до Другого Київського відділу ДВС ОМУЮ, приватного нотаріуса Одеського міського нотаріального округу про визнання дій державного виконавця незаконними, скасування акта та визнання недійсним свідоцтва про право власності на майно, зазначивши, що вимоги позивача щодо визнання недійсним свідоцтва про право власності мають розглядатися в порядку, передбаченому ЦПК України¹⁸.

Подання позовів до нотаріуса про незаконність нотаріальної дії, акта чи бездіяльності є можливим лише у тому випадку, якщо заявлена у ньому вимога не обтяжена існуванням спору про право цивільне між суб'єктами матеріально-правових відносин, що набули нотаріального посвідчення. У зв'язку з цим не можна не зазначити, що, виключивши оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні з категорій справ окремого провадження (де вони правильно перебували через те, що характеризуються відсутністю спору про право цивільне), в межах якого вони традиційно розглядалися за чітко виписаними правилами, законодавець утворив цілу низку досить серйозних проблем для судової практики. Ці проблеми передусім пов'язані зі складністю розмежування різних за своїм характером, змістом, суб'єктним складом позовів про недійсність нотаріально посвідченого акта (які розглядалися вище) та позовів про незаконність вчинення нотаріальної дії або відмови у її вчиненні. До речі, різними будуть і наслідки задоволення таких позовів.

Наприклад, 12 серпня 2013 р. Полонський районний суд Хмельницької області розглянув справу за позовом Особа 3 до приватного нотаріуса Полонського районного нотаріального округу Особа 4, треті особи: Особа 5, Особа 6 про визнання незаконними дій нотаріуса при посвідченні договору дарування, стягненні матеріальної та моральної шкоди.

На обґрунтування позовних вимог позивачка зазначила, що 17 січня 2002 р. під час посвідчення договору дарування квартири на ім'я Особа 5 приватний нотаріус Особа 4 на порушення вимог закону, попри наявність у неї вад зору та офтальмологічного захворювання, не прочитала її вголос текст договору, а також вчинила посвідчення даного правочину без письмової згоди її чоловіка Особа 6. Як наслідок, позивачка уклала договір дарування, а мала намір — договір довічного утримання. Після укладення правочину квартира Особа 5 не передавалась, оскільки позивачка продовжувала у ній проживати, за свої кошти здійснювала її ремонт, газифікацію, придбавала необхідне обладнання, виготовляла документи та вносила комунальні платежі. Отже, внаслідок незаконних дій відповідачки при вчиненні нотаріальних дій її було позбавлено житла, вартість якого становить 200000 грн., чим їй завдано матеріальну шкоду на цю суму та моральну шкоду, яка полягає в тому, що у зв'язку з позбавленням її житла вона постійно нервується, зазнає душевних страждань, погіршився стан її здоров'я, тому оцінює цю шкоду у 10000 грн.

Відповідачка проти позову заперечувала, посилячись на те, що під час посвідчення договору нею було дотримано всі правила Закону «Про нотаріат» та Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, що була чинною на той час. Стверджувала, що перед підписанням договору сторони ознайомилися з умовами та текстом договору і ніхто з них, у тому числі і Особа 3, не заявляв, що остання має вади зору та неспроможна прочитати зміст та умови договору, будь-яких претензій з її боку висловлено не було.

Суд, заслухавши доводи та заперечення сторін та їхніх представників, перевіrivши та дослідивши матеріали та обставини справи, відмовив у задоволенні позову, виходячи з такого.

16 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36202984>

17 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40901836>

18 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28883939>

Захист прав нотаріуса

Позивачка не довела тієї обставини, що нотаріус не роз'яснила їй зміст та значення правочину і не перевірила, чи відповідає цей зміст вимогам закону та її дійсним намірам. Крім того, рішенням Полонського районного суду Хмельницької області від 29 грудня 2011 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Хмельницької області, Особа 3 вже відмовлено у задоволенні позову до Особа 5 про визнання договору дарування недійсним і визнано, що цей договір відповідає вимогам закону.

Висновок судово-медичної експертизи про те, що за офтальмологічним захворюванням Особа 3 при укладанні договору дарування 17 січня 2002 р. не могла самостійно читати текст договору, не спростовує встановлені у справі факти, що вона під час підписання договору знала, що нею укладається договір дарування, а не інший договір, добре розуміла значення своїх дій та умови цього правочину¹⁹.

У цій справі простежується неможливість розгляду позову до нотаріуса у разі, якщо існує спір про право цивільне. Ця вимога могла бути звернена виключно до іншої сторони правочину, а не до нотаріуса, оскільки неможливо оскаржити незаконність дій нотаріуса при посвідченні правочину, не зачіпаючи при цьому законності самого правочину, а вирішення цього питання у судовому рішенні, як вже зазначалося, тягне настання правових наслідків не для нотаріуса, а для сторін договору.

У випадках, коли предметом судового розгляду є позов про визнання незаконними нотаріальної дії або відмови у вчиненні нотаріальної дії, необтяжений спором про право цивільне між суб'єктами матеріальних правовідносин, що отримали нотаріальне посвідчення, необхідно звертати увагу на деякі процесуальні особливості розгляду таких позовів.

Право на звернення до суду із позовом про незаконність нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні мають заінтересовані особи (фізичні та юридичні), стосовно яких були вчинені нотаріальні дії, або які одержали відмову в їх вчиненні, тобто безпосередньо брали участь у нотаріальному процесі. Особи, які не брали участі у вчиненні нотаріальних дій, але вважають, що їх права і охоронювані законом інтереси порушені нотаріальною дією, вправі звернутися до суду з відповідним самостійним позовом про недійсність нотаріально посвідченого акта, але не до нотаріуса, а до інших суб'єктів спірних матеріальних правовідносин, з приводу яких виник спір. (Як зазначалося вище, при розгляді таких справ співучасть в особі нотаріуса та суб'єктів спірних матеріальних правовідносин неможлива.)

Можливість реалізації права на звернення з позовом про незаконність нотаріальної дії або відмови у її вчиненні обмежена наразі тільки загальним строком позовної давності, який визначається згідно зі ст. 257 ЦК тривалістю у три роки. Перебіг строку на подання такого позову починається з дня, наступного після того, коли заявникові стало відомо про вчинену нотаріальну дію або про відмову у вчиненні такої дії. Оскільки на прохання особи, яка отримала відмову у вчиненні нотаріальної дії, причини відмови викладаються у письмовій формі, строк у такому разі має обчислюватися з дня, наступного за днем винесення постанови з викладенням мотивів. Відсутність такої постанови серед документів-доказів, доданих до заяви, не може слугувати підставою ані для відмови у порушенні справи, ані для залишення позовної заяви без руху відповідно до ст. 119, 122 ЦПК.

Статтею 50 Закону України «Про нотаріат» передбачено можливість оскарження в судовому порядку нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, нотаріального акта. Відсутність законодавчого визначення понять «нотаріальна дія», «нотаріальний акт» суттєво ускладнює визначення предмета судового розгляду у цих справах. В Узагальненні судової практики розгляду справ про оскарження нотаріальних дій або відмову в їх вчиненні, що було обговорено і взято до відома 7 лютого 2014 року на засіданні пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, зазначається, що поняття «нотаріальний акт» є значно ширшим за поняття «нотаріальна дія» і являє собою будь-яку дію, що є складовою частиною нотаріальної діяльності і вчиняється нотаріусом у межах виконання власних повноважень. Надаючи подібне визначення нотаріального акта, пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ фактично надав можливість вважати об'єктом самостійного судового оскарження будь-яку окрему процесуальну дію нотаріуса, пов'язану або не пов'язану із вчиненням конкретної нотаріальної дії, і судова практика йде саме таким шляхом. Наприклад, 20 червня 2013

¹⁹ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33702133>

Захист прав нотаріуса

р. Нахімовський районний суд м. Севастополя задовольнив позов Приватного акціонерного товариства «Райагрохим» до приватного нотаріуса Особа 1 про визнання незаконними дій нотаріуса щодо відмови у видачі копій нотаріально посвідчених документів²⁰. Бахмацький районний суд Чернігівської області 5 листопада 2013 р. відмовив у задоволенні позову Товариства з обмеженою відповідальністю «Голд-Нафта» до приватного нотаріуса Особа 4 про визнання незаконним рішення про зупинення нотаріальної дії²¹. Приморський районний суд м. Одеси 18 грудня 2013 р. відмовив у задоволенні позову Особа 1 до державного нотаріуса Першої Одеської державної нотаріальної контори про визнання незаконним його дій щодо відібрання заяви другого з подружжя про згоду на розпорядження майном²².

При перевірці законності дій нотаріуса суддя має ретельно вивчити закон, на підставі якого діяв нотаріус, дослідити всі докази і з'ясувати обставини, що мають значення для справи. Доказами можуть бути документи, що стосуються вчиненої нотаріальної дії (оригінали нотаріально посвідченого договору, заповіту, свідоцтва про право на спадщину, про право власності на частку в спільному майні подружжя, довіреності, інших документів, виданих нотаріальним органом; документи, що підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника, тощо); постанова нотаріуса або відповідний акт іншого органу (службової особи), що виконує нотаріальні дії, про відмову вчинити дану нотаріальну дію; документи, які позивач просив засвідчити або посвідчити.

При вирішенні питання про обґрунтованість таких позовів суди мають виходити з того, що нотаріальні дії повинні вчинятись у суворій відповідності з встановленими для даного органу чи службової особи компетенцією і порядком їх вчинення.

У резолютивній частині рішення, зокрема, повинно бути зазначено про задоволення позову або про відмову у його задоволенні. При задоволенні позову про незаконність нотаріальної дії суд має її скасувати, зазначивши, яка саме нотаріальна дія, коли і ким вчинена, скасовується. Задовольняючи позов про визнання незаконною відмови у вчиненні нотаріальної дії, суд в резолютивній частині рішення зазначає про скасування постанови (іншого відповідного акта) про це з наведенням дати і органу, що її прийняв, і зазначає, яку нотаріальну дію та хто повинен вчинити.

Суд не може в таких справах замість скасування нотаріальних дій визнавати недійсними посвідчені правочини; сам вирішувати питання про відповідні дії (наприклад, дозволити подарувати чи продати певне майно замість зобов'язання нотаріального органу виконати відповідну нотаріальну дію); зобов'язати орган, що виконує нотаріальні дії, вчинити дію, яка суперечить закону, або вчинити нотаріальну дію у зв'язку з поданням до суду документів чи доказів, відсутність яких у позивача викликала відмову у вчиненні цих дій, оскільки зазначена обставина є підставою для нового звернення до нотаріального органу, а не для скасування його постанови. У тих випадках, коли суд визнає дії нотаріального органу законними та обґрунтованими, він відмовляє у задоволенні позову.

Законна сила судового рішення у справах про незаконність вчиненої нотаріальної дії чи відмови у її вчиненні поширюється на нотаріуса (рішення містить висновок про його права та обов'язки, щоправда, процесуальні), на відміну від випадків, коли мова йде про рішення у справах про відшкодування шкоди (висновок про наявність чи відсутність матеріального обов'язку для нотаріуса) або про визнання недійсним нотаріально посвідченого акта — законна сила його поширюється на суб'єктів спірних матеріальних правовідносин, бо тільки їх права та обов'язки фіксуються у такому рішенні.

Позови, що містять скарги на відмову у вчиненні тієї чи іншої нотаріальної дії або неправильне вчинення певної нотаріальної дії, слід відрізняти від скарг на дії нотаріуса (або інших посадових осіб, що вчиняють нотаріальні дії), які не стосуються суті вчинюваних нотаріальних функцій. Скарги на порушення строків вчинення нотаріальної дії, погану організацію роботи, нетактовну поведінку, порушення годин прийому тощо розглядаються не в судовому, а в адміністративному порядку

20 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32509465>

21 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34555448>

22 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36323576>

Захист прав нотаріуса

органами, які здійснюють керівництво нотаріатом: Міністерством юстиції України або його відповідними управліннями.

Отже, можливість оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні є, поряд з іншими формами судового контролю, процесуальним засобом, який забезпечує законність нотаріального провадження і захист прав та інтересів учасників нотаріального процесу – фізичних та юридичних осіб.

Судовий контроль за діяльністю нотаріусів має забезпечити виправлення нотаріальних помилок, узагальнення нотаріальної практики, тлумачення чинного законодавства та сприяти дотриманню законності у сфері цивільних правовідносин, що виникають із вчинення нотаріальних дій.

Список використаних джерел

- Бичкова С.С.* Участь нотаріуса у цивільному процесі України // Криміналістичний вісник. – 2014. – № 1 (21). – С. 26–31.
- Коляда О.П.* Нотаріус як сторона в адміністративному судочинстві України // Право і безпека – 2009. – № 5 (32). – С. 91–95.
- Баранкова В.* О правовом статусе частнопрактикующего нотариуса // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1998. – № 11. – С. 22–26.
- Баранкова В.* Правова природа нотаріальної діяльності // Вісник академії правових наук України. – 1998. – № 3 (14). – С. 137–143.

МАЛА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ НОТАРІУСА

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ВАШ ЮРИДИЧНИЙ РАДНИК